

De mirar i escoltar a pensar i fer

Pere Jaume ALZINA SEGUÍ i Àngela JANER HIDALGO

Seu de la Universitat de les Illes Balears a Menorca

Quan parlem d'educació ho fem des d'una perspectiva àmplia, global i complexa. No ens referim només a l'educació formal; parlem d'EDUCACIÓ en majúscules.

EDUCACIÓ per a nosaltres no consisteix a alligonar ni impartir determinats coneixements. Els coneixements esdevenen obsolets en poc temps. El món canvia acceleradament. EDUCAR és acompanyar, construir junts, imaginar, crear, generar il·lusió per conèixer tot el que ens envolta i, sobretot, aprendre a pensar per actuar. Si l'EDUCACIÓ no transforma a millor el que l'envolta no es pot considerar educació al segle XXI. *L'EDUCACIÓ és transformadora*. Mitjançant l'educació podem concretar en accions pràctiques les nostres utopies i els nostres somnis.

L'EDUCACIÓ ha de deixar de transmetre per passar a transformar. Cal ensenyar a reflexionar i a pensar sobre com pensem. La capacitat metacognitiva és fonamental en un món ple d'incerteses i inseguretats.

Igualment, hem d'establir criteris de fiabilitat per a les nombroses fonts d'informació existents (determinats controls de qualitat no garanteixen un coneixement de qualitat). Res del que ensenyem avui dia serà transcendent per viure el 2040; bé, alguna cosa sí que continuarà sent rellevant: aprendre a conviure, aprendre i generar benestar entre les persones, establir lligams d'amistat i cooperació, fomentar l'empatia i la compassió; aprendre a qüestionar les visions úniques, les perspectives lineals i les solucions fàcils a problemes difícils... El pensament únic és propi del feixisme sociològic i antropològic (no només polític) i el podem trobar en llocs molt diferents i sota adjectius grandiloqüents. El pensament únic té, com a única finalitat, proposar solucions fàcils i moltes vegades radicals a problemes extraordinàriament complexos. Per posar un exemple: els moviments migratoris continuats de països empobrits a països amb més possibilitats d'aconseguir un benestar és un problema d'una gran complexitat (la situació dels països empobrits); el perquè de la seva situació; l'emigració de determinades capes socials a països rics que,

alhora, tampoc tenen resolt el problema de la pobresa extrema (de fet, es va eixamplant), i el fet de trobar feina per a tothom no és una tasca fàcil, tenint en compte que cada país té índex d'atur (poc, mitjà o alt), però és un problema tampoc resolt. Proposar —per evitar els moviments migratoris— alçar murs, enreixats, concertines podria semblar una solució fàcil i dràstica, igual que dissoldre els immigrants a trets. Poden ser solucions fàcils però no resolen cap dels problemes plantejats. Són alternatives de pensament únic, que no més pensa en una variable de les milers que estan en joc. Simplificar i volen resoldre el que és complex de manera fàcil és el que anomenem feixisme antropològic.

L'EDUCACIÓ ha de saber donar respostes complexes, reflexives i ben pensades als problemes complexos que tenim plantejats. Mentre creguem que a l'escola s'hi va per rebre les respostes a les preguntes —més ben dit, **la** resposta a **la** pregunta—, inconscientment l'escola fomentarà el pensament lineal i unidireccional; en definitiva, sense ser-ne gaire conscients practicarem el feixisme antropològic.

Com dèiem més amunt, s'ha d'aprendre a conuiu, aprendre i generar benestar entre les persones, establir lligams d'amistat i cooperació, fomentar l'empatia i la compassió; aprendre a qüestionar les visions úniques, les perspectives lineals i les solucions fàcils a problemes difícils... No han de ser coneixements qualssevol que poden tornar-se obsolets; són part de la nostra essència com a espècie. I continuaran evolucionant (amb algun parèntesi com el que ara mateix vivim) al llarg de la història.

La història no s'ha acabat; de fet, acaba de començar sempre, avui i ara, només si ens hi sentim protagonistes. *Educar ha de consistir a enfortir les identitats de les persones (les diferències) i alhora potenciar la identitat mundial (potser el 2050 podrem dir en propietat una identitat universal).*

De mirar i escoltar...

Davant d'unes polítiques públiques que no protegeixen els més vulnerables i no apliquen mesures per a la distribució de la riquesa de manera equitativa, ens trobem davant d'una situació social crítica en què cal passar a l'acció de manera extremadament urgent.

Com bé va expressar Ansem Barber, «entre la crisi, les retallades i l'afebliment intencionat del tercer sector, ens hem carregat l'empoderament de la societat per reaccionar»¹.

Fent una anàlisi de la realitat actual, hem fet una tria d'una sèrie d'indicadors o factors socioeducatius que donen dades de la situació del nostre context proper. El concepte de benestar social és multidimensional i resulta molt complex definir els diferents aspectes i indicadors que inclou. Som conscients que en aquesta tria no hi ha tot el que s'hauria d'incloure, però és una fotografia d'un moment determinat en un context determinat. Hem de tenir present que aquests indicadors sempre seran dintre d'un context canviant i divers i, per tant, aquesta fotografia fixa d'ara mateix canviarà i es transformarà.

1 Vegeu: http://www.centrestudisalaior.org/?page_id=3230 (consultat el desembre de 2018).

La finalitat és purament descriure i reflexionar sobre les tendències actuals, sempre des d'una mirada educativa i social. Entre aquest conjunt d'indicadors hem seleccionat la situació dels joves menorquins, l'alumnat amb necessitats educatives especials, la manca d'un treball interdisciplinari a les nostres aules, l'existència d'un currículum desactualitzat i desfasat (anacrònic) i l'exclusió social en les seves múltiples cares i perspectives.

Situació dels joves menorquins

Un 25,6 % dels joves entre 16 i 29 anys estan actualment sense feina, però del 74 % dels joves que treballen, un 57,3 % tenen contractes temporals i molts no estan ni a jornada completa². Davant d'això, podem detectar dos tipus de col·lectius de joves:

- D'una banda, els joves tenien més facilitat en el passat per trobar feina abans d'acabar la secundària, el mercat laboral els volia per la seva joventut i dinamisme. Això a la llarga ha repercutit en la creació d'un sector de la població juvenil que actualment no té prou formació per adaptar-se al mercat laboral que ja ha canviat³.
- D'altra banda, segons les dades recollides per l'Observatori del Treball de les Illes Balears (2017)⁴, el pes de joves amb estudis superiors de les Illes Balears és d'un 39,2 % el 2017, una quantitat que se situa 2,0 punts per sota de la mitjana espanyola (41,2 %). Aquests joves, una vegada que han acabat la formació, s'han d'incorporar al mercat de treball ocupant un lloc de treball adequat a la seva formació. Són molts els que no tenen la qualificació professional i acadèmica necessària i molts d'altres han d'acceptar feines de temporada, mal pagades i esgotadores en un breu període de temps.

Ara bé, la realitat mostra que hi ha un desequilibri entre el nivell d'estudis i l'ocupació, conegut com desajust educatiu. Molts universitaris ocupen llocs de feina per sota de la seva qualificació professional (sobreeducació) a causa de l'oferta precària que de moment domina el mercat laboral (Informe sobre el mercat de treball a les Illes Balears, 2017).

Els joves (i els no tan joves) tenen dificultats reals per trobar una feina estable i salaris adequats. Però també és evident que els joves amb una millor formació tenen més possibilitats de trobar una feina, però a conseqüència d'això es valora més la necessitat de formació, cosa que repercuteix en un nivell d'exigència **més alt**⁵. Això presenta també uns efectes indirectes en l'economia, ja que es desaprofita una bona part del capital humà qualificat del qual disposa la societat. Aquest capital humà massa vegades opta per sortir

2 Vegeu: <http://menorcaaldia.com/2018/01/15/los-jovenes-los-mas-precarios/> (consultat el desembre de 2018).

3 Vegeu: <http://menorcaaldia.com/2018/01/15/los-jovenes-los-mas-precarios/> (consultat el desembre de 2018).

4 Vegeu: <http://www.caib.es/sites/observatorideltreball/ca/mensuals-10651/> (consultat el desembre de 2018).

5 Vegeu: <http://www.gadeso.org/files/2018/09/QG%20n%C2%BA%20347.pdf> (consultat el novembre de 2018).

de l'illa i buscar llocs on les oportunitats siguin més bones, i les possibilitats d'un treball digne, més segur.

Tot això genera uns efectes directes sobre la persona, tant a curt termini (desmotivació, baixa productivitat, frustració per no sentir-se realitzat professionalment, dedicar-se a feines de temporada per sobreviure, marxar a fora a la recerca d'oportunitats més bones, etc.) com a més llarg termini (grans dificultats per emancipar-se i accedir a un habitatge, efecte sobre les pensions, etc.).

De fet, un 95 % dels joves no tindria problema a traslladar-se a un altre municipi, un 79 % a una altra comunitat autònoma i un 61 % estarien disposats a traslladar-se a l'estranger⁶.

Al davant d'aquestes dades no podem restar passius. El pitjor que pot passar a una regió o país és que la gent formada (només que sigui mínimament) hagi de marxar fora o que més de la meitat expressin que estarien disposats a anar a l'estranger. Aquest indicador és molt perillós i indica que alguna cosa hem fet malament en aquest equilibri que implica tota reserva mundial de biosfera: una adequada atenció i valoració als valors mediambientals i una acurada atenció a les persones: a les més desfavorides, que n'hi ha moltes; a les que formen el gran col·lectiu de persones majors, que també n'hi ha moltes, i les que accedeixen a estudis universitaris i al doctorat; tots necessitem suport social en algun moment de la vida.

El desenvolupament sostenible implica precisament desenvolupament, creixement, repartiment de la riquesa generada i protecció real dels meravellosos indrets naturals que encara podem dir que tenim gràcies a la força dels que sempre s'han cregut protagonistes de la història: la gent senzilla, la gent humil, la gent conscient, la gent sensible, la gent preocupada pels altres, la gent que *compateix* amb els mals i les desgràcies dels altres. Gràcies a aquests milers de persones que van saber sortir al carrer en diferents moments de la nostra història conservem un patrimoni natural envejable. Però també hem de dir que, a hores d'ara, no ha existit redistribució de la riquesa ni desenvolupament sostenible i els responsables no són aquests milers de persones que van sortir per protegir l'albufera des Grau, Macarella, el Camí de Cavalls o, més recentment, la recuperació del camí d'en Kane entre el tram des Mercadal a Ferreries. Passi el que passi i mani qui mani, aquest camí acabarà sent públic. Aquesta és la vertadera història. Per què entestar-se a bloquejar el progrés? Tanmateix, el camí d'en Kane serà el que sempre ha estat: un camí públic. Per anys, jutges, denúncies i provocacions que vulguin endarrerir allò que és evident.

No ens podem permetre el luxe de perdre més capital humà, encara que el concepte capital no faci referència especial a alguna qualitat ètica autènticament humana. L'illa ha perdut població, ha perdut riquesa, ha perdut diversitat, ha perdut biodiversitat... Això no és desenvolupament ni molt manco sostenible.

6 Vegeu: http://arxiugadeso.org/sesiones/gadeso/web/14_revista/ca_10000305.pdf (consultat el desembre de 2018).

Igualment, necessitem augmentar els percentatges d'escolarització postobligatòria; tot i que hi ha molt joves amb titulacions superiors, manquen molts tècnics en alguns sectors de la societat, com el tecnològic o el de les comunicacions.

Per exemple, Menorca destaca en l'escolarització dels fillets i filletes de 0 a 2 anys, amb un 40 % de matriculats en el curs 2013/14, 20 punts per sobre respecte de les Illes Balears i 10 punts respecte d'Espanya. No obstant això, hi ha una tendència a la baixa de matriculats d'1 i 2 anys, i s'ha passat de xifres properes al 60 % per als primers i del 70 % per als segons en els anys 2009 i 2010, al 40 % l'any 2015. En canvi, els matriculats de 0 anys es mantenen al voltant d'un 15 %. De 3 a 5 anys la matriculació ja se situa al voltant d'un 90 %⁷.

L'índex d'escolarització 0-3 implica una atenció més completa a les necessitats i interessos de tots aquests fillets i filletes. Sens dubte, amb les darreres mesures adoptades pel Govern de les Illes Balears, la situació millorarà amb una extensa política de beques, subvencions i creació de noves escoles infantils.

Ara bé, les dades no són iguals en l'educació secundària no obligatòria: «l'escolarització als 16 anys es mou entre el 80 i 90 %; als 17 anys entre el 70 i el 80 % i als 18 al voltant del 40 %»⁸. Per tant, tot i que les tendències no són marcades i necessitem comparar amb més anys, la realitat és que amb 18 anys l'illa de Menorca presenta gairebé un 20 % menys d'escolarització que a la resta de les Illes Balears. Aquesta dada pot no marcar tendències, però no deixa de ser preocupant.

L'anomenat abandonament escolar prematur s'ha reduït significativament i ha passat de percentatges entorn d'un 40 % (extraordinàriament alt i preocupant) entre el 2005 i el 2009 a situar-se per davall d'un 30 % (percentatge que no deixa de ser alarmant) l'any 2015⁹. Igual de preocupant és el percentatge d'estudiants matriculats al curs que els correspon per la seva edat: un 57 % als 15, la qual cosa implica que la meitat de la població escolar ha repetit algun curs, i aquesta no és una bona notícia.

Tot plegat té una incidència important sobre la formació dels joves menorquins; són massa encara els estudiants que no superen el títol de graduat en educació secundària i encara són menys els que acaben els cursos de formació professional de grau mitjà i de grau superior. Per altra banda, cal tenir en compte el nombre de persones que es matriculen a les escoles de persones adultes (entorn de 5.000 persones, més del 5 % de la població total)¹⁰. Aquesta dada indica que moltes persones que no han obtingut la formació i la titulació necessària tornen al sistema educatiu des de diferents vies. Aquesta és una dada extraordinàriament positiva.

7 Vegeu: <https://www.obsam.cat/documents/informes/Indicadors-diagnosi-social-2016.pdf> (consultat octubre 2018, pàg. 73.)

8 Ibidem nota 7, pàg. 73.

9 Ibidem nota 7, pàg. 77.

10 Vegeu: http://www.colonya.com/cms/estatico/bl/colonya/web/ca/lobra-social/productos/anuaris/Anuaris_Educacio/ANUARI-EDUCACIO-2018.pdf (consultat desembre 2018. Pàg. 234-250).

Alumnat amb necessitats educatives especials

Cada vegada tenim més alumnat amb necessitats educatives especials (NEE) lligades a aspectes socials i no de discapacitat. Donam «pastilletes» a tots aquells a qui ara diem «hiperactius». No hem pensat que aquesta hiperacció ve generada per la falta de motivació? A tots aquests alumnes els etiquetem com alumnes problemàtics, amb dificultats d'aprenentatge, amb necessitats educatives especials. Però no només etiquetem aquestes persones. També n'etiquetem moltes altres; aquelles altres que pensen, viuen i es relacionen de manera diferent a la nostra que considerem «normal», un concepte que antropològicament no podria existir, ja que implica un contrasentit amb la mateixa espècie humana, paradigma de la diversitat en la unitat.

Als centres educatius es parla d'inclusió educativa. A les universitats hi ha assignatures d'inclusió educativa; els plans de formació del professorat imparteixen infinits cursos d'inclusió educativa. La inclusió és un camí, no un destí. Caminem cap a la inclusió educativa i social? Pensem-hi un poc.

Per una banda, trobem centres i aules *ordinàries*. No hi havia cap altre adjectiu per anomenar els centres i les aules? Ordinàries? Voleu dir? I els que no són ordinaris, què són? On van els fillets no ordinaris? A aules de reforç de logopedes i pedagogs terapeutes (PT) que els fan fer feinetes (fitxes) diferents de les que fan els *ordinaris*. Quan la cosa es complica, se'ns acudeix fer grups amb unes característiques determinades (ningú no dirà que estan classificats per nivells educatius en relació amb un currículum fossilitzat): direm que van a grups, a PMAR, de diversificació, de reforç, d'adaptacions curriculars. Eufemismes i adjectius poc comprensibles per dir el que la gent ha entès sempre: aquell col·lectiu d'alumnes amb problemes, diversos, però problemes, concentrats en un espai i fent coses especials, separats dels altres. Segregats, al cap i a la fi, encara que alguns no s'hi sentin i a pesar que els resultats d'alguns d'aquests programes pugui beneficiar certes persones.

Això és la inclusió educativa i social? I si per alguna causa aconseguim la inclusió educativa, què passa després al món laboral i adult? Que totes les persones amb problemes acaben en alguna fundació que, sens dubte, fan una feina extraordinària, però que inclusives no ho són. Ni l'escola ni la societat. I aquests al·lots intenten integrar-se en el món laboral de tots i troben totes les traves, les excuses (la més habitual és que «no estem preparats») i les barreres possibles. Ens queda un llarg camí per recórrer. Un camí gens fàcil però que hem de recórrer de manera cooperativa per arribar a una major equitat educativa i social. L'equitat o és inclusiva o no és equitat.

I si parlem de les UECCOS, arribam a l'extrem. ¿Els centres que disposen d'una aula o dues amb persones amb greus discapacitats són coneguts, apreciats, reconeguts i ajudats pels considerats ordinaris? Mentre existeixen ordinaris hi haurà els no ordinaris i mentre perduri aquest vocabulari persistirà l'exclusió social. El mateix ha passat i passa amb el llenguatge sexista. No és només llenguatge. És una manera de pensar que genera una manera de fer no inclusiva. Com el masclisme, no és només vocabulari innocent; són fets colpidors.

Mentrestant, augmenta de manera preocupant el nombre de filllets i filletes amb necessitats educatives no lligades a determinades discapacitats sinó relacionades amb dificultats socioeducatives i familiars¹¹. La pobresa infantil està entorn d'un 37 %, i la pobresa extrema, en un 17 %. Aquestes diferències ara es poden visualitzar més a causa de l'increment de l'escolarització d'aquesta franja d'edat, però la pregunta és obvia: ens podem permetre en un territori de 93.000 habitants tenir un 17 % de filllets i filletes en la franja de fins a 3 anys en la pobresa extrema? Crec que la resposta és evident, tot i que les solucions no són fàcils. Com afirma Joana Camps, directora de l'Equip d'Atenció Primerenca: «Si el problema es detecta a temps, en alguns casos es poden revertir; en cas contrari poden convertint-se en permanents i acabarà explotant a primària o a la resta d'etapes educatives»¹².

Cal tenir en compte que l'equip d'atenció és present a totes les escoles infantils de manera periòdica, participa en els òrgans de coordinació pedagògica, aporta suport a la direcció i manté un contacte fluid i permanent amb tot l'equip educatiu i amb totes les famílies. La coordinació amb els diferents ajuntaments i el Consell també esdevé una peça clau en l'encaix de l'equip en aquest complex engranatge.

És evident que per aconseguir més inclusió social manca un repartiment de la riquesa just¹³ i una nova concepció sobre les necessitats i problemàtiques concretes. Més que problemes han d'esdevenir reptes per superar, oportunitats per millorar el benestar de tots, exemples d'accions coordinades, conjuntes i complexes. L'atenció adequada a la diversitat funcional és un repte social de primer ordre i de la manera com l'abordem pot dependre la convivència en una societat plural i diversa.

11 Vegeu <https://www.menorca.info/menorca/local/2018/04/09/626855/ninos-necesidades-especiales-escoletes-aumentan-siete-anos.html> (revisat el desembre de 2018).

12 Ibidem nota 7.

13 Vegeu l'estudi <https://www.menorca.info/menorca/local/2018/01/15/620873/500-familias-isla-acogen-tarifa-social-para-poder-pagar-luz.html> (revisat el desembre de 2018). Com és possible que 3.500 famílies residents a Menorca estiguin abonades als diferents trams de la subvenció? Aquestes dades demostren inequívocament que la riquesa produïda no es redistribueix, es concentra en els més rics. Un territori tan petit no es pot permetre aquests indicadors. També podeu consultar <https://www.caritasmenorca.org/category/portada/page/4/>, en què es pot consultar l'estudi de Càritas que afirma que a l'illa de Menorca més de 500 famílies viuen amb una prestació pública de subsistència (consultat el desembre de 2018). Aquests indicadors socials (puntuals) indiquen tendències i necessitats. No podem restar al marge i sense fer res per redirreccionar aquestes tendències si volem aconseguir una societat cohesionada, madura, participativa i democràtica. El mateix succeeix amb l'accés a l'habitatge: «Dos de cada deu persones receptors dels Serveis Socials Comunitaris Bàsics (SSCB) viuen sota amenaça de desnonament per lloguer o propietat i que un de cada deu habiten en subarrendament il·legal (vegeu <https://www.obsam.cat/documents/Informes/Indicadors-diagnosi-social-2016.pdf>, consultat l'octubre de 2018, p. 68). El mateix estudi afirma: «Menorca és l'illa amb un major augment de les execucions hipotecàries d'un 93,7 % si comparem entre els anys 2001 i 2012.» Aquestes dades, deslligades en principi de l'educació, de fet, exerceixen un fort impacte sobre els processos d'aprenentatge dels filllets i de les filletes, que poden arribar a bloquejar totalment qualsevol tipus d'aprenentatge.

Falta de treball interdisciplinari

Els sistemes educatius han construït un pensament lineal: pregunta-resposta. Tota pregunta té una única resposta adequada. I els problemes que tenim els humans són enormement complexos: massa vegades les respostes a determinades preguntes generen problemes més complexos que la mateixa pregunta inicial. Necessitem perspectives interdisciplinàries, equips de treball amb persones especialitzades en camps molt diferents per encarar amb cert èxit el futur.

Hem de saber qüestionar-nos la ciència, el que diuen «veritat», el que ens volen vendre, els discursos simplistes; hem de qüestionar-nos el progrés que no depèn d'una necessitat històrica sinó de la voluntat conscient dels humans. *Nosaltres som els protagonistes de la nostra història*. Aquesta és la base del concepte anglès *empowerment*, que significa molt més que la traducció literal *apoderament*. *Empowerment* fa referència al procés pel qual una persona o un grup social adquireix o rep els mitjans per enfortir el seu potencial en termes econòmics, polítics o social. I, específicament en l'àmbit laboral, a l'estratègia de motivació i promoció que consisteix en la delegació o transmissió de poder de decisió als col·laboradors perquè se sentin més implicats en l'activitat de l'empresa o l'organització. Per tant, *empowerment* és molt més que dotar de poder, que és el significat que normalment atribuïm al mot.

Ensenyarem la condició humana, ensenyarem a viure, ensenyarem a navegar en la incertesa... ensenyarem què significa patir i què significa lluitar per millorar el benestar de tota l'espècie humana. La resta és intranscendent, buit, sense sentit: «La missió d'aquest ensenyament no és transmetre coneixement pur, sinó una cultura que ens permeti comprendre la nostra condició i ens ajudi a viure i, alhora, que afavoreixi una manera de pensar oberta i lliure» (Morin, 2001; p. 11).

El currículum i la manera de pensar sobre el coneixement han de canviar. No és qüestió de discutir qui comença primer; cal començar alhora, mentre reformem el pensament reformem el coneixement que reformarà el currículum, i si reformem el currículum es reformarà el coneixement i la forma de pensar. La forma de conèixer s'ha de repensar i reconsiderar, com apunta Edgar Morin en la seva proposta de currículum (vegeu l'annex I).

Quan els fillets i les filletes formulen preguntes sovint plantegen qüestions profundes. Si a les preguntes hi afegim el debat per esclarir-les, reformulant-les, centrant-les, convertint-les en potents fils conductors, arribem a les grans qüestions que s'ha plantejat la humanitat al llarg del temps des dels àmbits filosòfics, religiosos i científics. I treballant sobre aquestes qüestions (d'on venim?, com va néixer la vida?, com es creà la Terra?, l'univers és infinit?, com vivim?, per quines etapes passem?, etc.) podem introduir tots els continguts de caràcter procedimental i estratègic: la lectura comprensiva, l'escriptura en contextos reals, el raonament lògic i matemàtic, el pensament científic... Tot a partir de grans eixos temàtics com els que proposa Morin.

Tots aquests principis i preguntes essencials que la humanitat s'ha formulat al llarg del temps, esdevindrien els nuclis dels projectes d'ensenyament i aprenentatge. Per tant, ens cal actualitzar urgentment el currículum vigent. No és més que un fòssil arcaic. I només es pot actualitzar d'una manera: treballant ordenadament científics dels diferents camps

del coneixement i mestres i professors no amb la intenció d'elaborar un llistat de continguts per aprendre; sinó formulant entorn de quines grans preguntes hauria d'ordenar-se l'immens coneixement humà. La resta, tota la resta hauria de ser tasca dels ajuntaments, de cada centre educatiu i de cadascun dels educadors de totes les etapes obligatòries. Aquest marc hauria de ser simple i breu, ja que és l'única manera de demostrar que una administració confia en els seus docents: deixant amplis marges d'autonomia.

Currículum desactualitzat i desfasat

Els currículums actuals no reflecteixen ni una mínima part de l'enorme riquesa social i natural de tot el patrimoni i el coneixement acumulat des de fa mil·lennis. És molt difícil educar pensant només en quatre habilitats bàsiques que eren importants al llarg del segle XIX però que, ara per ara, són totalment insuficients. Els currículums són obsolets, una relíquia, un fòssil... «Cal substituir un pensament que aïlla i separa per un pensament que distingeix i connecta. Cal substituir un pensament disjuntiu i reduccionista per un pensament de la complexitat, en el sentit originari de la paraula complexos: allò que s'ha teixit conjuntament» (Morin, 2001, p. 113).

Una de les aportacions més importants de les ciències al llarg del segle XX ha estat constatar que el coneixement té limitacions, comet errades, és incomplet. Ara tenim la certesa que és impossible eliminar incerteses, no només en l'acció sinó també en el coneixement. Com molt bé diu Edgar Morin: «Conèixer i pensar no és arribar a una veritat absolutament segura; és dialogar amb la incertesa. La incertesa històrica està lligada al caràcter intrínsecament caòtic de la història humana» (Morin, 2015; p. 72).

Les nostres escoles i instituts ensenyen a dialogar amb la incertesa? Fem conscients a tots els fillets i les filletes que el coneixement és inabastable i incert? Fem conscients a tots els fillets i les filletes que el que pensem veure, sentir o patir són, en el fons, interpretacions que elabora el nostre cervell basades en complexes xarxes bioquímiques?

«Tothom ha de ser plenament conscient que la vida és una aventura, fins i tot quan ens pensem que la tenim tancada en una seguretat funcionària; qualsevol destí humà comporta una incertesa irreductible, fins i tot en la certesa absoluta, que és la de la mort, ja que n'ignorem la data. Tothom ha de ser plenament conscient de participar en l'aventura de la humanitat, que va, d'ara endavant, a una velocitat accelerada, llançada cap al desconegut» (Morin, 2001, p. 76-77).

Aquest pensament lineal, ensenyat generació rere generació, crea falsos dualismes (bo-dolent; amic-enemic) que condicionen les relacions humanes i la mateixa existència de la nostra espècie. Actualment la neurociència ens desplega un ampli ventall de possibilitats creatives. El nostre cervell treballa constantment, sempre construeix, sempre aprèn (fins i tot adormits): és l'òrgan més complex que coneixem (més ben dit, que coneixem ben poc) i ensenyar a partir de dualismes (bé-malament) genera pensament lineal. Mai podrà generar coneixement creatiu, tot i que aquest floreixi en extenses zones del món: «Entrem en una era de creativitat omnipresent que impregna tots els sectors econòmics i socials i que no només apareix en ràfegues d'innovació de les indústries d'alta tecnolo-

gia. Ens trobem realment immersos en una transformació creativa que estableix les bases d'una economia creativa» (Florida, 2010).

Hi ha milions de persones amb un potencial creatiu extraordinari. Massa vegades el malmeten dins el mateix sistema educatiu: a segon de batxillerat ja no són creatius; són «mal copiadors», són submisos, es rendeixen aclaparats per la contundència dels temaris, per les llistes de fets i conceptes que han d'aprendre. Molt possiblement, a alguns, els aniria més bé fomentar les habilitats socials més que les cognitives (que també es desenvoluparien paral·lelament).

La creativitat no pertany a un selecte grup de persones que porten la genialitat en els seus gens. La creativitat implica pensar diferent, pensament divergent: «La creativitat es desenvolupa millor en un entorn social característic: un de prou estable per permetre que l'esforç tengui continuïtat però prou divers i obert de ment per nodrir la creativitat en totes les seves formes subversives» (Florida, 2010).

La creativitat floreix en entorns i moments històrics marcats per quatre característiques:

- Un àmbit d'activitat molt dinàmic.
- Un ambient de receptivitat intel·lectual obert, lliure i tolerant.
- Un lloc amb diversitat ètnica.
- Una gran obertura política (més enllà del que ara coneixem com democràcia).

¿Vivim realment a l'illa de Menorca sota aquestes característiques encara que només les considerem en la seva mínima expressió? Crec que cadascú pot arribar a les seves conclusions.

Més exclusió social

En una societat cada vegada més homogènia i global, l'estandardització de les normes fa que siguin més els col·lectius que en queden exclosos. La tendència a unificar tota la societat oblidant que no tothom parteix de la mateixa base, que no disposa dels mateixos recursos ni de les mateixes oportunitats fa que l'exclusió sigui més alta i augmenti el nombre de les necessitats que s'han de cobrir.

L'exclusió és una forma de discriminació negativa que segueix unes normes estrictes de construcció en una societat —*Nadie nace excluido, se hace* (Castel, 2004; p. 57-58). L'individu amb pocs recursos, amb condicions externes desfavorables, que no actua d'acord amb l'ideal normatiu comú desenvolupa un comportament pertorbador.

Són moltes les característiques que donen cobertura a l'exclusió social i són molts els mals que pot provocar: l'abandonament de l'illa de bona part de la població jove ben formada, el suïcidi, el maltractament entre iguals, el maltractament de gènere, la discriminació de la dona o de determinats sectors amb pocs recursos, al límit de la pobresa extrema, de la pobresa energètica o amb dificultats per accedir a una educació de qualitat.

Migració de persones joves menorquines a l'estranger

La manca d'oportunitats laborals a l'illa ha fet créixer exponencialment la quantitat de joves que resideixen a l'estranger i el nombre continua augmentant. La dada s'ha disparat un 171 % en una dècada d'ençà de la crisi. El dia 1 de gener de 2018 l'illa de Menorca tenia inscrites 794 persones d'edats compreses entre els 15 i els 34 anys residint fora de l'Estat. La quantitat és històrica. Fa deu anys eren 293 les persones en aquesta mateixa situació¹⁴.

Aquesta dada és molt preocupant, ja que bona part del desenvolupament i de la sostenibilitat de l'illa està lligada a la generació de coneixement.

S'ha produït un canvi important en les trajectòries vitals de les persones. Abans, el recorregut era lineal: anar a escola, estudiar, accedir al món laboral, accedir a una casa o a un pis, formar una família i tenir fills. El recorregut actual és molt més plural i incert: es pot deixar d'estudiar, accedir a múltiples treballs temporals precaris, es torna a estudiar, s'accedeix a un altre treball, de vegades es troba parella i s'independitzen però d'altres es veuen obligats a retornar al lloc d'origen per no tenir ni treball ni parella¹⁵.

Tot plegat minva la natalitat, ja que la maternitat ha passat d'una edat mitjana de 28 anys el 2002 a 30 el 2016, igual que també s'ha reduït la mitjana de fills per parella.

Això posa en seriosos problemes el desenvolupament sostenible: Anualment des de l'any 2012 a Menorca hi ha més persones que marxen que no que venen¹⁶. En la mateixa direcció apunten les dades d'envelliment: «La població de Menorca en un àmbit temporal de deu anys (2005-2015) destaca que la població és clarament més envellida»¹⁷. Si la població envelleix i els joves marxen, les possibilitats de desenvolupament minven.

El suïcidi juvenil

El suïcidi és la primera causa de mort a les Balears entre els homes d'entre 15 i 29 anys; la segona, després del càncer, en el cas de les dones de la mateixa franja d'edat. A les Balears se suïciden dues persones cada setmana i cada dia hi ha entre 15 i 20 temporatives o persones que expressen la seva intenció de llevar-se la vida¹⁸.

14 Vegeu: <https://www.menorca.info/menorca/local/2018/11/18/643289/fuga-jovenes-extranjero-sigue-imparable-casi-800-residen-fuera.html> (consultat el desembre de 2018).

15 Vegeu: http://diari.uib.cat/digitalAssets/520/520362_anuari-de-la-joventut-de-les-illes-balears-2018.pdf (consultat el desembre de 2018). Concretament l'article «Joves balears en dades: una breu anàlisi de la realitat juvenil a les Illes Balears», d'Assumpta Mas Liñares i Aina Millán Pons (p. 41-88).

16 Vegeu: <https://www.observatori.cat/documents/informes/Indicadors-diagnosi-social-2016.pdf> (consultat l'octubre de 2018).

17 Ibidem nota 7; p. 28.

18 Vegeu: <http://menorcaaldia.com/2017/12/20/en-marcha-un-observatorio-para-evitar-los-suicidios-se-producen-dos-a-la-semana/> (consultat el novembre de 2018).

Segons els darrers estudis aportats per Isabel Flórez —directora de l'Institut per a la Salut Mental de la Infància i l'Adolescència (Ibsmia¹⁹)— i el psiquiatre de Son Espases Oriol Frau, un 70 % dels trastorns mentals comencen abans dels 18 anys, i en molts casos abans, i un 20 % dels fillets i de les filletes i adolescents tindran algun tipus de trastorn mental, de conducta o d'emocions que els generarà patiment. La notícia la recull el diari *Menorca*²⁰ afirmant que el suïcidi és la principal causa de mort entre els joves menorquins, segons dades recollides per l'Observatori del Suïcidi creat recentment²¹ pel Govern de les Illes. Els problemes d'estigmatització en una regió petita o limitada n'augmenten les causes, tot i que continua sent un tòpic fals que l'illa és un dels llocs on es produeixen més suïcidis.

A aquest problema, hi hem d'afegir el tabú social, vinculat al gènere masculí, que existeix a l'hora d'expressar lliurement les seves emocions i les pors lligades al període adolescent a no tenir cabuda entre els seus iguals. El rebuig social i l'aïllament generen molt malestar, no només en persones adolescents.

El maltractament entre iguals

A l'illa de Menorca —tot i presentar problemes lligats a la convivència—, la incidència i els percentatges són baixos. Malgrat això, en aquests casos les estadístiques no tenen en compte el patiment que genera en les persones les diferents formes de maltractament. Segons dades de l'Institut per a la Convivència i l'Èxit Escolar, són ben poques les demandes ateses a l'illa de Menorca:

1. Formacions

S'han dut a terme 10 accions formatives, de les quals 8 s'han dirigit a docents i 2 a altres membres de la comunitat educativa. El nombre i temàtica d'aquestes accions formatives són:

- 2 en Prevenció i detecció d'abús sexual
- 3 en Assetjament escolar (1 a docents, 1 a policies tutors i 1 copib)
- 4 en Educació emocional
- 1 en el Pla de Convivència

2. Assessorament i intervenció

S'ha fet l'assessorament de 9 demandes de Menorca.

19 Vegeu: <http://www.hospitalsonespases.es/microsites/IBSMIA/index.php?lang=es&Itemid=123> (consultat el desembre de 2018).

20 Vegeu: <https://www.menorca.info/menorca/local/2018/11/25/643881/suicidio-principal-causa-muerte-entre-jovenes-menorquinas.html> (consultat desembre 2018).

21 Vegeu: <http://www.caib.es/pidip2front/jsp/ca/fitxa-noticia/span-stylecolorwindowtextla-conselleria-de-salut-possa-en-marxa-l39observatori-del-suicidi-iniciativa-pionera-a-espanya-span1> (consultat novembre 2018).

El motiu inicial de les demandes a Menorca s'han concentrat en: assessorament en tècniques preventives (2); un presumpte assetjament; un problema de conducta; un conflicte de relació interpersonal; un cas d'alumne transsexual, i un parell de casos de violència²².

Aquestes dades no tenen en compte les incidències quotidianes que succeeixen diàriament als centres. La resolució d'aquests problemes forma part de la tasca educativa de tutors i mestres i s'intenten aplicar tècniques i mètodes basades en el diàleg i les normes de convivència fonamentals que cada centre recull en el seu pla de convivència.

El maltractament de gènere i la discriminació per opcions sexuals

En aquest factor hi ha moltes variables que s'han de considerar: la vida en parella, els divorcis, ús i dedicació del temps (conciliar la vida laboral i familiar), la violència de gènere, etc. No abordem tots els factors, ja que alguns s'han considerat en altres estudis d'aquestes jornades, tot i que són factors rellevants en el món educatiu.

En relació amb la discriminació per sexe i amb les tasques que desenvolupen els uns i els altres, tot i l'avenç en la conscienciació social la proporció d'homes que es dedica a activitats relacionades amb descansar, amistats i aficions és clarament superior en relació amb les dones: «Les dones de les Illes Balears l'any 2016 dediquen gairebé 4 hores més a les tasques de la llar i 2 hores més a la cura dels fills respecte als homes, representant un total de gairebé 5 i 3 hores respectivament»²³.

Per tant, resulta molt complicat per a les dones conciliar la vida familiar i laboral. Aquesta important implicació de les dones en relació amb l'educació i cura dels fills té repercussions importants sobre el procés d'aprenentatge. Si els homes hi dediquessin un parell d'hores, sens dubte, la situació educativa milloraria, igualment milloraria el vessant social, el vessant familiar i la part emocional.

Per una banda, tenim dades pel que fa als divorcis: l'any 2016 es produïren a Menorca 208 divorcis, el 38 % dels quals no foren consensuats. Aquesta quantitat és 5 punts superior respecte de Mallorca i 2 punts inferior respecte d'Eivissa²⁴.

Aquestes dades són preocupants: la vivència i els sentiments que generen aquestes separacions no consensuades poden generar una varietat de problemàtiques que són evidenciades a tots els centres educatius.

Pel que fa a la violència de gènere, la taxa de denúncies per violència de gènere a Menorca l'any 2015 era de 2,1 per mil; per tant: «Menorca és el territori amb una menor taxa de denúncies, dos punts per sota de la mitjana balear i 0,7 punts respecte de la mitjana espanyola»²⁵. Ara bé, aquest també és un tema tabú en la societat menorquina i és molt

22 Vegeu: www.caib.es/sites/convivexit/f/238597 (consultat el desembre de 2018), p. 36.

23 Ibidem nota 7; p. 103.

24 Ibidem nota 7; p. 26.

25 Ibidem nota 7; p. 109

possible que moltes persones no concretin una denúncia ni acudeixen a cercar ajuda i suport. El mateix ha passat sempre a l'illa amb el maltractament sexual a menors per part de familiars propers.

Famílies en situació de pobresa (extrema)

Si aconseguíssim una adequada redistribució de la riquesa, reduiríem les desigualtats socials i minvarien els recursos destinats a serveis socials:

Si tenim en consideració les dades de les prestacions socials que atorguen els Serveis Socials Comunitaris Bàsics a les famílies en situació socioeconòmica vulnerable, observem que l'any 2015 s'han concedit 41 rendes mínimes d'inserció menys respecte l'any anterior; mentre que les ajudes econòmiques s'han incrementat en 181. Amb tot, aquestes xifres representen més del doble de les concedides en els anys anteriors a la crisi. Tot i que és massa prest per treure'n conclusions, s'evidencia la persistència de la pobresa que pateixen una part significativa de les famílies de Menorca.²⁶

Si bé són certes les precaucions entorn de les estadístiques, el que demostren de manera clara és que una part de la població menorquina està en situació de pobresa, i això és i ha de ser totalment incompatible amb el que coneixem com a desenvolupament sostenible.

Aquesta situació de pobresa està molt relacionada amb l'accés al món del treball i en aquest cas les dades tampoc no acompanyen la millora del benestar:

Des de l'any 2005 a 2015 la taxa d'activitat anual a Menorca perd un total de 2,4 punts. El 2012 s'inverteix la tendència i des de llavors augmenta 3,4 punts, tot i trobar-se lluny dels nivells anteriors a la crisi. El màxim es registrà l'any 2006 (57,5 %).

[...] Amb un component estacional fort (15-20 punts percentuals) i unes taxes que resulten menors a Menorca que per al conjunt de les Illes Balears. A Menorca treballa menys gent que al conjunt de les Illes Balears en relació amb la població en edat de treballar (16-64 anys).²⁷

L'atur s'ha carnificat i aquesta és una dada preocupant:

Menorca presenta actualment una taxa d'atur entre el 20 % en temporada baixa i un 10 % en temporada alta. La taxa és alta comparada amb els anys an-

26 Vegeu <http://www.obsam.cat/actualitat/2016/indicadors-diagnosi-social-Menorca.php> (consultat el novembre de 2018).

27 Ibidem nota 7; p. 33.

teriors a la crisi, que oscil·lava entre el 15 % i el 5 %, però s'observa una tendència al decreixement des del 2011, any en què la taxa arribà al 25 %.²⁸

El problema augmenta quan revisem quins sectors són els més afectats per aquesta situació: afecta principalment el sector de població amb estudis primaris i sense formació específica. Aquesta dada demostra la importància de l'educació per millorar el benestar de les persones i minvar els índexs de pobresa.

Un dels problemes dels estudis socials realitzats des d'organismes centrals és la dificultat d'obtenir dades desagregades per illes. Així, per exemple, disposem de l'índex de pobresa, però és el global de les illes:

La taxa de pobresa a les Illes Balears l'any 2014 se situa en el 22 %, xifra similar en el conjunt de l'Estat espanyol. En canvi, si prenem com a referència la taxa AROPE, que té en compte altres variables a part de la renda, la xifra augmenta 4 punts percentuals i se situa en el 26 %. En aquest cas, la xifra espanyola és 2 punts percentuals superior. Les dues taxes mostren una tendència a l'alça de la pobresa, entre 3 i 4 punts superior respecte del 2007.²⁹

No sembla sostenible que una quarta part de la població de les Illes (i Menorca, per les poques dades obtingudes, no és una excepció, tot i tenir uns índexs menors i més cobertura social) visqui en situació de pobresa, tenint en compte els milions d'euros que genera el turisme.

El que queda clar és que la desigualtat ha augmentat i aquesta no és una bona notícia per al benestar general:

El nombre d'ajudes econòmiques que proporcionen els Serveis Socials Comunitaris Bàsics arriba al miler, xifra que es va superar l'any anterior i que és resultat d'un creixement sostingut des del 2007.

[...] De les ajudes concedides per la Creu Roja l'any 2015, destaquen les d'aliments, que arriben a 1.800 persones (gairebé el doble respecte de l'any anterior), i les de productes d'higiene, a 1.500 persones. Entre el centenar i les 400 persones reben ajuts en roba, material didàctic, joguetes i diners.

Finalment, Càritas repartí l'any 2015 546 ajudes en vals d'aliments. Si tenim present l'estructura de la llar segons el titular de l'ajut, un mínim de 1.200 s'han

28 Ibidem nota 7; p. 35.

29 Ibidem nota 7; p. 44.

beneficiat de l'ajut, ja que més del 50 % d'aquests ajuts van destinats a famílies amb infants.³⁰

Per tant, l'afectació de la pobresa sobre els infants és notable i aquesta situació s'hauria de revertir per millorar la qualitat de l'educació.

L'alumnat immigrant: situació. Quants arriben a estudis superiors?

Si bé és cert que el nombre de persones nouvingudes ha minvat a causa de la greu crisi social, la seva situació no ha millorat de manera significativa. Un 13,06 % de la població d'estudiants és immigrant i la integració és poc esperançadora, i la segregació, cada vegada més accentuada, segons afirma Bartomeu Cañellas a l'estudi *Integració? Resultats acadèmics i altres indicadors de l'alumnat estranger*³¹. El curs 2015/16 hi havia 1.289 alumnes estrangers a les aules menorquines, d'un total de 9.867.

La repetició de curs, que ja és elevada a les Illes, es dispara en el cas de l'alumnat immigrant; el percentatge pot arribar a ser el doble o el triple comparat amb l'alumnat illenc. Un indicador clau per entendre aquesta situació és que un 56 % dels alumnes estrangers immigrants està en cursos inferiors al que correspondrien per la seva edat. Així mateix es constata que un 22,2 % de l'alumnat immigrant abandona els estudis sense el títol d'ESO. Aquestes dades són preocupants. És molt possible que la societat en el seu conjunt no hagi estat a l'altura per fer front a un fenomen de grans dimensions. No oblidem que les Illes són la segona comunitat autònoma amb un percentatge més alt d'alumnat estranger.

L'alumnat amb diversitat funcional: situació. S'integren en el món laboral de tots?

És cert que la titulació excessiva pot ser perjudicial en un mercat laboral poc exigent, però no hi ha cap país del món que hagi fracassat per tenir el màxim percentatge possible de persones amb estudis superiors (estudis de formació professional de grau superior, estudis universitaris, artístics, esportius, musicals, artístics...). Cap ni un.

L'accés al títol de secundària obligatòria esdevé la carta d'accés a la ciutadania. Com considerem els que no el tenen? Com són rebuts als llocs de feina, als locals d'esbarjo? ¿Als locals on existeixi el més elemental dels éssers humans: la socialització?

Ens agradi poc o molt, la realitat indica que determinades barriades i centres educatius concentren poblacions uniformes i amb característiques compartides. Hi ha centres a l'illa de Menorca que acullen fins a un 50 % o més d'alumnat nouvingut i estranger, mentre que en la mateixa ciutat i també en un centre públic, la realitat és ben diferent: acullen pocs alumnes nouvinguts i pocs alumnes amb necessitats educatives especials.

30 Ibidem nota 7; p. 56.

31 Vegeu: http://gifes.uib.cat/digitalAssets/462/462070_anuari-educacio_2017.pdf (consultat novembre 2018. Pàg. 164-184).

Socialment, ens podem demanar si els espais públics són inclusius. ¿Els espais públics esdevenen llocs de trobada, d'entesa, d'intercanvi, de convivència en la diversitat? ¿O aquests espais públics agrupen, en llocs diferents, persones amb un conjunt de característiques concretes (com la procedència, el país, la religió de les famílies...)?

Evidentment, manquen estudis sobre la socialització i el contacte entre persones provinents de diferents cultures, la inclusió de persones amb diversitat funcional en el món que mal anomenem «normalitzat», però, pel que podem observar, considerem que els diferents col·lectius de persones nouvingudes i l'ampli ventall de persones amb discapacitat, més que conuiu (que implica viure amb altres persones diferents), el que tenim són vivències en paral·lel. Els diferents col·lectius identificats viuen i es relacionen bàsicament amb els seus, amb poc contacte amb altres col·lectivitats, tot i que també s'ha de dir que aquestes vivències en paral·lel no generen conflictes destacats. Per causes que ara ens seria difícil identificar podem afirmar que es respira un ambient de tolerància i de respecte que facilita aquestes vivències en paral·lel, tot i que hi ha les discriminacions no explícites entre cultures, religions, maneres de fer, maneres d'estar, maneres de relacionar-se...

La població amb alguna discapacitat funcional a Menorca ha crescut, també com a conseqüència de la disminució de la població en general, com ja hem apuntat. L'any 2015 un 4,7 % de la població tenia alguna discapacitat física i els discapacitats mentals i psíquics superen el 10 %. En aquest cas, tot i no aconseguir la inclusió desitjada, cal destacar i molt la tasca de la Fundació per a Persones amb Discapacitats Illa de Menorca, una institució depenent del Consell Insular³².

Dades globals

Globalment podem afirmar que les dades educatives referides a les Illes Balears encara han de millorar molt:

Balears s'encalla en tots els rànquings educatius: més abandonament, més repetidors i menys graduats.

Cada vegada que es tracta d'analitzar dades del sector educatiu a les Illes Balears, la conclusió és similar: la comunitat autònoma se situa —normalment— a la cua dels èxits. Aquest pic ha estat la publicació a l'estiu dels indicadors estatals d'educació per part del ministeri competent d'aquesta àrea. Les hipòtesis, de cada vegada, més comunes, en confirmen amb més seguretat.³³

32 Vegeu: <http://www.fundacioidiscap.org> i <http://www.cime.es/OrgansGovern/VeureOrgan.aspx?CARGOS=N&ID=19> (consultats el desembre de 2018).

33 Vegeu: https://www.arabalears.cat/societat/Menys-alumnes-estudis-superiors-ocupats_0_1850215003.html (consultat el desembre de 2018).

El nombre d'alumnes escolaritzats en educació superior entre els estudiants de 18 anys se situa entorn de l'11,9%. Un de cada deu. Aquest percentatge està molt allunyat de la mitjana de l'Estat, que es troba en el 31,6%³⁴.

Per altra banda, com ja hem apuntat, la tendència a abandonar els estudis a les Balears és un dels factors més importants a l'hora d'explicar els resultats acadèmics. Un 26,8% de les persones de 18 a 24 anys van abandonar prematurament els estudis. Som la comunitat amb l'índex més alt; la mitjana de l'Estat és d'un 19% i hi ha comunitats que no arriben al 10% (País Basc, 7,9%; Cantàbria, 8,6%). Cal recordar que l'objectiu de la Unió Europea per al 2020 és que aquesta quantitat se situï per davall del 10%. Estem lluny d'aconseguir-ho. La repetició de curs, com ja hem comentat, no ajuda gens a millorar aquest indicador.

En la formació professional de grau superior, les Illes se situen també a la cua. La taxa bruta de titulació és d'un 13,6%, 15 punts percentuals per davall de la mitjana estatal. Aquesta dada és molt preocupant per a la millora de les condicions laborals i per a la generació de llocs de feina no lligats directament al turisme.

En resum, com afirma el reportatge esmentat al diari *Ara Balears*: «Balears continua afrontant reptes per a la millora de l'educació. Des del Govern s'insisteix que la LOMQE no és la millor llei per dur-los a terme, però totes les comunitats tenen les mateixes condicions. El pla d'èxit educatiu proposat pretén reduir aquests efectes»³⁵.

Ara bé, el problema no només es resoldrà dissenyant i aplicant plans concrets; sense una sensibilització social vers la importància d'una educació superior i de qualitat, tindran poca incidència les polítiques adreçades a canviar tendències. L'educació és una responsabilitat social; ens afecta a tots. El futur depèn del valor que hi donem.

A pensar i a fer...

Davant d'aquesta realitat, creieu que hi ha benestar social? Ara ens hem de plantejar nombroses qüestions: ¿L'educació en aquesta terra fomenta la creativitat o fomenta més bé el pensament lineal i únic? ¿Disposem de les característiques que fomenten la creativitat i la innovació, aspectes fonamentals en un món en canvi accelerat? Quina consideració tenim de nosaltres mateixos? ¿Més aviat ens creiem el llombrígol del món o només pertanyem a un petit territori, amb limitacions, pocs recursos, pols, vent i moltes pedres? ¿Fomentem suficientment una mirada humil a tot el que ens envolta? La mirada humil, com la perspectiva creativa, genera benestar. Hem generat prou benestar? Hem redistribuït realment la riquesa generada? O l'han concentrat uns pocs a costa del treball de milers?

34 Vegeu: https://www.mecd.gob.es/dms/mecd/servicios-al-ciudadano-mecd/estadisticas/educacion/indicadores-publicaciones-sintesis/sistema-estatal-indicadores/SEIE_2018.pdf (consultat el desembre de 2018).

35 Ibidem nota 34.

Què hem de fer? No tenim sortida? Sí, tenim sortides, il·lusions i esperances molt ben fonamentades. Cal treballar a través de l'educació lligada sempre a la part social, formalitzar un pacte entre el social i l'educatiu. Actualment això ha quedat reduït només a una declaració d'intencions sense passar a l'acció. Hi ha d'haver un compromís dels centres educatius amb el benestar social. Com?

- La **innovació educativa** basada en la recerca seriosa aporta molts elements i molts camins per transitar. Ara bé, la innovació ha de permetre que el màxim nombre possible de fillets i filletes aprenguin més i millor.
- Si els currículums són obsolets, l'agrupament per aules i per edats també. Cal tirar murs, rompre parets, obrir espais, aprendre junts, persones diferents: **junts aprenem més i millor**.
- L'**aprenentatge servei** ja ens ofereix eines i experiències prou reeixides com per aprofundir-hi. Com? Actuant:
 - Adoptem, com a centres educatius, determinats **espais naturals**: estudiem-hi a sobre d'aquests, interrogant-nos sobre la vida, la natura, l'esdeveniment del temps...
 - Acordem i signem **acords de col·laboració** amb institucions públiques i privades i actuem-hi també: ajudar persones que viuen soles, establir vincles amb associacions per fer, no per mirar. Quantes associacions hi ha a l'illa que podrien col·laborar i enriquir-se amb la tasca dels fillets i de les filletes de l'escola? Centenars. ¿No és l'hora de crear un organisme capaç d'establir i generar les complicitats necessàries per fer confluïr els interessos i les motivacions dels fillets i de les filletes de les escoles i les múltiples associacions que treballen en tots els àmbits de la vida? I no parlem ni de xerrades ni de curssets; ja n'hi ha prou. Entre totes les administracions n'ofereixen més de 1.000! Necessitem transformar, no escoltar i mirar com altres fan. Som i ens hem de sentir ciutadans transformadors.
 - **Ocupem espais** públics (o privats) degradats i transformem-los amb el suport de les famílies i la barriada. Necessitem fer participis tota la societat dels nostres projectes per millorar els nostres pobles i ciutats, els nostres camps i els nostres espais naturals.
 - Escoles i instituts, en horari lectiu, poden fer-se càrrec d'**ajudar els sectors més desfavorits** de la societat. Per què no? Per compassió? No per dignitat. Què és més important: aprendre la història (sempre interpretable) o que dos fillets o filletes vagin a ajudar i conversar amb un senyor o una senyora que viuen sols i que els pot explicar la seva història, la real, la seva; el patiment, les alegries, les penes i les il·lusions de la seva vida? Aquesta és l'autèntica història.
 - Prou visites i explicacions. Ara necessitem **reflexions acurades i accions**. Prou anar a visitar geriàtrics, centres de menors, centres de persones amb diversitat funcional, parcs naturals, museus i altres... Pensem i actuem sobre els geriàtrics i fem-los la vida més lleugera; intentem comprendre i po-

sar-nos en la pell d'aquell fillet i filleta, o adolescent, que pateix i fa patir... Prou mirar; ara és l'hora d'actuar.

- Prou de tallers de conscienciació i sensibilització. **Pensem, anem i actuem:** ajudem les persones a viure millor, a sentir-se dignes, reconegudes i valorades. Hem d'entrar a les cases respectuosament desproveïts de judicis i prejudicis. Hem d'educar en la igualtat des de la diferència, les accions per visibilitzar les dones i revalorar el món tradicionalment associat a la feminitat sovint queden limitades a dates commemoratives (Rigol, 2018). Les relacions equitatives des de la perspectiva de gènere són essencials per al benestar i la pau en les societats (Unesco, 2016). L'educació és un pilar fonamental de tota comunitat, esdevé el factor principal de generació de capital humà i social, és un element de cohesió social.
- **Promovem l'educació emocional i així educarem per la pau.** Vivim en un món on no sabem detectar què ens passa, què sentim. No sabem gestionar les emocions ni tenir un autocontrol sobre nosaltres mateixos, sobre les nostres reaccions. Això genera conflictes interrelacionals, actituds intolerants, falta d'empatia... L'autoestima, aprendre a gestionar les mateixes emocions de manera equilibrada i tenir unes relacions socials saludables són els eixos bàsics de l'educació emocional. Bisquerra³⁶ detalla que l'educació emocional «és un procés que s'aprèn i que té com a objectiu el desenvolupament de competències emocionals: ser conscient i saber gestionar les emocions (por, frustració, tristesa, alegria, irritació...)»: «Tot plegat és un pas essencial per establir bones relacions amb altres persones i fer possible la convivència en pau.» A l'escola, l'expert defensa que l'educació emocional ofereix eines i recursos als estudiants per estar «més motivats, més atents i concentrats»: «A més, el fa respectuós amb el docent. Es redueix la conflictivitat i també el fracàs escolar. I el professorat, si sap gestionar les emocions, redueix l'estrès, manté l'autoritat i empatitza millor»³⁷.
- Prou d'utilitzar la tecnologia sense saber-ne fer un bon ús. Eduquem en la presa de consciència sobre el bon ús de la tecnologia, en saber gestionar el nostre perfil social, el que fem visible públicament, a explotar tot el potencial que ens aporta la tecnologia per a la nostra vida... Cal aportar criteris com per saber quan s'ha d'utilitzar el mòbil, per exemple, i per què i quan han d'estar en silenci o apagats, tenint en compte que és una eina personal, on sovint portem informació quasi imprescindible per a la nostra vida diària. El

36 Vegeu: <http://www.rafaelbisquerra.com/ca/educacio-emocional/concepte-educacio-emocional.html> (consultat l'octubre de 2018).

37 Vegeu: https://criatures.ara.cat/infancia/Eduquem-emocions-criatures_0_1774022591.html (consultat l'octubre de 2018).

repte és anar més enllà i veure-la com tecnologia amb grans possibilitats de formar-se, i no només entre adolescents.

Les noves tecnologies no són un risc en si, però sí que hem de tenir en compte que determinats usos poden implicar certs riscos per a la formació de la seva identitat i socialització. En tot cas, accedir-hi dins l'entorn de la família o l'escola, l'aprenentatge previ i les condicions d'ús faran que aquests riscos es puguin minimitzar. Hem de tenir en compte que actualment eines com el mòbil han esdevingut un procés de transició a l'edat adulta per als adolescents, i que aquests viuen immersos en un entorn tecnològic. L'ús adolescent de la tecnologia s'enfoca a l'oci i en la relació amb els iguals i el seu ús difereix molt del que en fan els adults. Així doncs, entendre les seves necessitats i educar en un ús racional i crític de la tecnologia és la millor manera de garantir que ells mateixos puguin prendre decisions responsables en situacions de risc.

- Hem de desenvolupar una ètica professional però acompanyada d'un esforç en cultivar l'ètica **personal**. Hem de ser capaços de reflexionar críticament i amb compromís sobre les nostres actuacions professionals.

L'ètica professional no és simplement una deontologia o un conjunt de normes per regir la conducta de qui exerceix una tasca professional, és un compromís vivencial que va més enllà de la norma escrita (Rojas, 2011). En l'àmbit de l'educació, hem de ser conscients dels valors que transmetem cada dia, la coherència entre allò que diem i fem, entre allò que creiem i manifestem a les aules, etc.

- Necessitem generar una **nova forma de pensar**. Massa vegades encara pensem en dualitats des del món acadèmic, científic o de la recerca: necessitem actuar en el terreny ambiental i també en el social... Ho diem com si descobríssim de nou el món. Si són el mateix: l'ecosociosistema. Com és possible que desitgem tant mal a les persones que viuen a Maó, ciutat que presenta uns elevats nivells de contaminació a causa d'una central de generació elèctrica més obsoleta i fossilitzada que els currículums nacionals? 25 anys no són suficients? Encara hem de seguir sensibilitzant? Fins quan? Quan tocarà fer i actuar sobre el nostre ecosociosistema per millorar el benestar de tots els éssers vius? De tots, però.
- Necessitem també una **visió global** sobre el que estudiem. Cap de les 453 ciències reconegudes en l'àmbit mundial pot per si mateixa resoldre els grans problemes que té plantejats la humanitat. Seguir desenvolupant només nou o deu d'aquestes ciències a l'educació obligatòria és un sense sentit en el món en què la intel·ligència artificial comença a aprendre i crear a partir d'algoritmes que organitzen el caos i la incertesa.

Quina podria ser la nostra autèntica aportació genuïna al món? Les nostres extraordinàries cales d'arena blanca i mar de color turquesa? Ni de bon tros. El que podem aportar és un valor immaterial molt poc estudiat: el seny menorquí.

És que el seny menorquí significa quelcom més que en altres llocs? Sí, i molt. Un sol refrany resumeix molt bé la complexitat del concepte: *Seny, que de cervell en venen*.

En un món en què la metàfora és difícil d'imaginar i de construir, ja que massa coses es vehiculen a través d'imatges i, per tant, no pots fer-te la teva representació, és ben complicat explicar aquesta dita popular.

El seny menorquí forma part de la nostra identitat més profunda: implica viure de manera humil, en un territori hostil, pedregós, ventós i polsegós; implica viure sense excessos i sense ostentacions; implica viure en pau amb un mateix i amb tota la resta de persones que ens envolten; implica treballar de valent per guanyar-se *ses garroves*; implica esforçar-se però també ajudar (el bon veïnatge; la sensació de sentir-te acompanyat, envoltat de persones a les quals pots ajudar i que et poden ajudar). Implica disposar d'un *raconet* de diners que mai no es pot tocar, pel que pugui passar... I què podria passar? No ho sabem ben bé, però el seny menorquí ens empeny a actuar mantenint, conservant i, si és necessari, transmetent el nostre raconet. Qui sap què pot arribar a passar?

El seny menorquí significa viure amb limitacions (estem en una gran pedra envoltada d'aigua), on tot és petit, diminut (muntanyes, rius, barrancs, boscos, pobles, ciutats, espais naturals...). Però aquesta petitesa és, alhora, la gran aportació dels nostres savis avantpassats: saber viure amb unes condicions limitades i humils.

La identitat menorquina és humil, i aquesta humilitat la fa gran. Concebre'ns a nosaltres mateixos pobres i limitats és el millor valor que podem aportar als nostres ciutadans i al món sencer. Milers d'estudis científics demostren que ser més ric no implica ser més feliç. El seny menorquí també té molt a veure amb la felicitat, una felicitat moderada, seguida de molts moments de *passar pena*. Aquest «passar pena» també forma part del concepte. Ens sentim menorquins, però no ho escrivim amb majúscules; ens diferenciem dels mallorquins i reaccionem malament quan ens confonen... però en el fons del nostre cor sabem de la nostra petitesa, de la nostra insignificança, del nostre pobre passat i incert futur. Però la humilitat és el que ens farà ser millors del que ara som i transformarem el nostre ecosociosistema si ens sentim autèntics protagonistes anònims de la història.

La història no l'escriuen els governants, els reis, els rics o els *influencers*, l'escrivim nosaltres, la gent senzilla i anònima que, amb treball, contribueix a la riquesa col·lectiva. La història no l'escriuen gent com nosaltres (experts en determinades àrees del coneixement). La història l'escriu la mare que treballa i cria alhora el seu fill; el fuster que ens adoba portes, finestres, panys i claus espatllats; els majors que van a jugar a dòmino al club, els joves que cerquen riscs, aventures i noves sensacions...

Aquesta és la nostra història, senzilla, aparentment simple, humil, marcada per profundes cicatrius de fort patiment però a partir de la qual podrem escriure el nostre futur. Tots som els protagonistes d'aquesta història; no deixeu que mai ningú us digui què s'ha de fer, com i quan. Qüestionau-ho, interrogau-ho... I això no ha d'implicar dubtar de ningú; ans al contrari, implica confiar en les persones, però no necessàriament estar-hi d'acord;

implica adaptar-nos a un món canviant com hem fet al llarg de la nostra història com a espècie. I com protagonistes de la nostra història sabem, assenyadament, que el que tenim no és millor, que podem millorar molts aspectes de la nostra vida quotidiana; que podem imaginar i treballar per una identitat planetària sense renunciar a la identitat assenyada.

El seny no s'ensenya, es posa en pràctica. El seny no s'explica, es contagia. Pensem i actuem assenyadament. Implica treballar de valent, però amb la il·lusió de tirar els nostres projectes endavant.

Hi ha moltes qüestions per ensenyar, però també per aprendre. Si els mestres ens creiem que només ensenyem i no aprenem no som mestres. Si no aprenem molt, dia rere dia, de cadascun dels fillets i de les filletes que ens envolten anem per mal camí. La nostra feina ja no és ensenyar, és *aprendrensenyar* (Hessel i Morin, 2012; p. 60-61):

Resulta cabdal ensenyar no solament uns coneixements, sinó també allò que és el coneixement, amenaçat pel perill del dogmatisme, de l'error, de la il·lusió, de la reducció, i ensenyar conseqüentment les condicions d'un coneixement pertinent.

Resulta cabdal ensenyar no solament l'humanisme, sinó també allò que és l'ésser humà en la seva triple naturalesa biològica, individual i social, així com una clara consciència de la condició humana, de la seva història, de les seves vicissituds, les seves contradiccions, les seves tragèdies.

Resulta cabdal ensenyar la comprensió humana, que és l'única cosa que pot sostenir la solidaritat i la fraternitat. La comprensió humana ens permet concebre la nostra identitat i alhora les diferències respecte dels altres, ens permet reconèixer-ne la complexitat abans de reduir-la a un sol caràcter, generalment negatiu.

Resulta cabdal ensenyar el coneixement de l'era planetària que viu la humanitat, les seves oportunitats i els seus riscos, que inclouen els problemes vitals —tant els individuals com els col·lectius— de la nostra època marcada per la globalització.

Resulta cabdal ensenyar a afrontar les incerteses amb què s'enfronten inevitablement cada vida individual, la vida col·lectiva i la història dels pobles, incerteses agreujades, en aquest inici de segle XXI, per nosaltres mateixos, per la societat en què vivim, per la humanitat.

I resulta igualment cabdal promoure un ensenyament que versis sobre els problemes de civilització que afecten la nostra vida quotidiana: la situació de la família, la cultura juvenil, la vida urbana, les relacions entre el camp i la ciutat (problemes d'humanització de les ciutats i de revitalització de les zones rurals), l'educació com a consumidors, l'educació en el lleure, els mitjans de comunicació, l'exercici actiu de les llibertats democràtiques...

Totes aquelles accions que fomentin la concepció humana, diversa i alhora universal i que facilitin el benestar del nostre petit ecosociosistema i el gran ecosociosistema planetari seran accions educatives. Els discursos, les promeses, seguir mirant com fan els

altres... Sense implicar-nos plenament en la vida social no educarem en majúscules. Com a molt instruirem. I avui dia, amb els mitjans de comunicació de què disposam, instruir és poc més que perdre el temps.

Per concloure

Com podem avançar en creixement econòmic i benestar social de manera equivalent?

S'ha de treballar en la construcció d'una illa connectada en tots els sentits, amb una comunicació potent i un mínim d'equilibri entre tots els elements. Cal fomentar el treball interdisciplinari i el compromís de tothom. Sense implicació ciutadana i social, no hi ha reserva. La societat ha de prendre protagonisme per avançar.

Els centres educatius han de prendre consciència i tenir un compromís amb el benestar social. És per això que hem presentat una sèrie de propostes de treball socioeducatives que han de ser transversals al llarg de tota l'educació. Aquestes propostes han de ser transformadores; han d'afavorir el benestar de la gent i les persones ho han de percebre. Sense percepció de transformació, només hi continuen havent discursos buits i sense sentit.

Les perspectives de salut i benestar social són millors a Menorca que en altres territoris propers?

No podem comparar realitats que són diferents. Podem generar reflexions, compartir experiències d'èxit, descriure tendències, etc., però en cada context la realitat és única, canviant i pròpia.

Els territoris, les cultures i els tarannàs no són comparables, ja que les variables són força diferents. Ara bé, això no exclou que no puguem aprendre molt d'altres llocs (semblants o diferents del nostre). De fet, aprendre del que han fet els altres és un acte d'humilitat, de reconeixement que no som els millors ni tenim el millor. L'esforç que hem de fer per millorar és inabastable. Com més temps perdem en estudis, comissions i enquestes més empitjoraran els problemes.

El problema principal, ara per ara, és quan la diferència la transformem en desigualtat. Tots som diferents, però acabem desiguals. Per què? Tenim les eines per canviar la situació; els científics, els tècnics, els especialistes i bona part de la societat en general sap quina és la solució als reptes planetaris que tenim plantejats. Fer-ho possible és una qüestió de voluntats i prioritats. Si el desenvolupament sostenible és una prioritat, ¿com és possible que continuem tenint una central tèrmica molt contaminant després de 25 anys de la declaració de Menorca, com a reserva de biosfera?

Quin és el futur dels joves a Menorca?

El futur dels joves serà el que nosaltres vulguem que sigui, no el govern de torn. La realitat actual de l'acció política és pobre, els efectes que té són molt limitats. Ho hem redu-

ït tot a una declaració d'intencions sense passar a l'acció. Si nosaltres no fem ni actuem, el futur és negre. Totes les revolucions les han fet col·lectius sensibilitzats. Si això ve des de dalt, es convertirà en una dictadura.

Si prenem protagonisme, podem canviar les coses; si deixem que ho facin els altres, no. És a les nostres mans. No hi ha excuses ni arguments, tothom pot fer i tothom pot aportar. Aquesta és la nostra esperança.

Sense explicar, sense sermonejar... Deixem que els fillets i les filletes pensin, interroguin, qüestionen el que nosaltres hem fet fins ara; deixem que admirin, volin, imaginin com seria el món que els agradaria viure el 2050.

Totes les utopies de la humanitat s'han convertit en realitat. El progrés és inqüestionable i indiscutible, a pesar del dia a dia. Som una espècie preparada per progressar. Fem-ho possible; pensem assenyadament: PASSEM DE MIRAR I ESCOLTAR A PENSAR I FER.

Bibliografia

Castel, R. 2004. Encuadre de la exclusión. A: Karsz, S. *La exclusión: bordeando sus fronteras. Definiciones y matices*. Barcelona: Gedisa Editorial. Colección Biblioteca de Educación. Pedagogía social y Trabajo social; 5.

Fernández, C., Gallofré, A., Canals, A., Serra, D. i Pellejero, B. 2016. *Diagnosi Inicial del Pla Menorca Jove*. Observatori Socioambiental de Menorca, Institut Menorquí d'Estudis.

Observatori del Treball de les Illes Balears. 2017. *Informe sobre el mercat de treball a les Illes Balears. Govern de les Illes Balears*. Disponible a: <http://www.caib.es/sites/observatoridel-treball/ca/mensuals-10651/>

Pellejero, B., Gallofré, A., Fernández, C. i Serra, D. 2016. *Indicadors per a la diagnosi social de Menorca*. Institut Menorquí d'Estudis.

Rigol, M. 2018. 8 de març: un dia amb noms de dona o començar a remirar el gènere de l'escola. Notícia publicada el 07/03/2018 a: <http://catalunyaplural.cat/ca/8-de-marc-un-dia-amb-noms-de-dona-o-comencar-a-remirar-el-genere-de-lescola/>

Rojas, C. 2011. Ética professional docente: un compromiso pedagógico humanístico. *Revista Humanidades*, 1, p. 1-22.

Unesco. 2016. *Gender Review. Global education monitoring report*.

ANNEX 1

Els eixos bàsics del currículum segons Edgar Morin

Primària

Caldria partir de les preguntes bàsiques: què és l'ésser humà? I la vida? I la societat? I el món? I la veritat?

L'objectiu del cap ben fet es podria afavorir mitjançant un programa interrogatiu que partís de l'ésser humà.

És a partir de l'interrogant de l'ésser humà com se'n descobriria la doble natura: biològica i cultural:

- S'ha d'iniciar en la biologia.
- Cal diferenciar l'aspecte físic i químic de l'organització biològica.
- Inseriríem l'ésser humà en l'univers.
- Després caldria descobrir les dimensions psicològiques, socials i històriques de la realitat humana.
- L'ensenyament podria anar constantment dels coneixements parcials al coneixement de la globalitat i a l'inrevés.
- Entraríem a tractar l'aventura còsmica: la formació de partícules, l'aglomeració de la matèria en protogalàxies, seguida de la formació de galàxies i estels, la formació d'àtoms de carboni en sols anteriors al nostre, i finalment la constitució de la Terra, potser amb la participació de materials provinents de meteorits, de macromolècules. Es podria plantejar el naixement de la vida i dels seus embolicats desenvolupats evolutius.
- A partir de l'aventura de l'hominització caldrà plantejar-se el problema de l'hominització, de la cultura, del llenguatge, del pensament, cosa que ha de permetre fer aparèixer la psicologia i la sociologia.
- S'ha d'aprofundir sobre les connexions bioantropològiques, en les quals s'ha d'indicar que la persona és alhora totalment biològica i totalment cultural, que el cervell estudiat en biologia i la ment estudiada en psicologia són dues cares de la mateixa moneda i se subratlla que l'aparició de la ment suposa el llenguatge i la cultura. D'aquesta manera es duria a terme des de l'escola primària un procés que lligaria la interrogació sobre la condició humana amb la interrogació sobre el món.
- Cal ensenyar a conèixer; és a dir, a separar i a ajuntar, a analitzar i sintetitzar alhora. Després, es podrà ensenyar a considerar les coses i les causes.
- Què és una cosa? No són objectes tancats, sinó entitats lligades inseparablement al seu entorn i que només es poden conèixer de debò si les inserim en el context.
- Què és una causa? Cal ensenyar a superar la casualitat lineal causa-efecte. Ensenyar la causalitat mútua i interrelacionada, la causalitat circular (retroactiva, recursiva), les incerteses de la causalitat (per què les mateixes causes no produeixen sempre els mateixos efectes quan la reacció dels sistemes que afecten és igual, i

per què causes diferents poden provocar efectes iguals). Així, formarem un coneixement capaç d'encarar complexitats.

- L'aprenentatge de la vida s'hauria de fer per dos camins: la via interior i la via exterior. La via interior passa per l'examen d'un mateix, l'autoanàlisi, l'autocrítica. L'autoexamen s'ha d'ensenyar des del començament i al llarg de tota la primària. La vida exterior seria la introducció al coneixement dels mitjans de comunicació. Com que els fillets estan submergits molt aviat en la cultura mediàtica, la televisió, els videojocs, els anuncis, etc., el paper del mestre no és denunciar-la, sinó donar a conèixer les formes de producció d'aquesta cultura.
- L'ensenyament del francès, de l'ortografia, de la història i del càlcul s'ha de mantenir íntegrament al llarg del primer grau (pàg. 97-101).
- Com ensenyarem aquests coneixements?

Secundària

L'ensenyament secundari seria el lloc d'aprenentatge del que ha de ser la veritable cultura, la que estableix el diàleg entre la cultura de les humanitats i la cultura científica, no només duent a terme la reflexió sobre els èxits i sobre el futur de la ciència, sinó també considerant la literatura com a escola i com a experiència de vida. La història hauria de tenir un paper clau en l'ensenyament secundari; hauria de permetre a l'alumne assumir la història de la seva nació, situar-se en el procés històric d'Europa, i més àmpliament de la humanitat, i desenvolupar un tipus de coneixements que compregui els trets multidisciplinaris o complexos de la realitat humana.

- Els programes s'haurien de substituir per guies d'orientació que permetessin als ensenyants situar les assignatures en els nous contextos: l'univers, la Terra, la vida, la humanitat.
- Llavors els ensenyaments científics podrien convergir, impulsats per un professor de filosofia o per un ensenyament polivalent, cap al reconeixement de la condició humana en l'àmbit del món físic i biològic.
- Caldria instituir un ensenyament del conjunt de les ciències humanes i orientar-lo segons les disciplines cap al destí individual, el destí social, el destí econòmic, el destí històric i el destí imaginari i mitològic de l'ésser humà.
- La filosofia hauria de tenir com un dels seus punts principals la reflexió sobre el coneixement —científic i no científic— i sobre el paper, de primer ordre en les nostres societats, de la tecnociència.
- Les matemàtiques s'han d'ensenyar com un sistema de pensament lògic que efectua operacions calculables.
- Al final, un ensenyament filosòfic obligatori per a totes les opcions introduiria la problemàtica de la racionalitat i l'oposició entre racionalitat i racionalització.
- Els ensenyaments de secundària tenen l'obligació d'informar-se sobre el món adolescent i la seva cultura. Caldria informar-se sobre l'autonomia que el món adolescent ha assolit d'ençà dels anys seixanta i setanta respecte a la cultura familiar i les

regles específiques dels grups adolescents, que arriben —en els llocs on hi ha des-integració del teixit social o familiar (barris marginals)— fins a la formació de clans que constitueixen veritables microsocietats amb territori sagrat, llei de venjança i codi d'honor.

- L'àmbit docent no s'hauria de tancar en si mateix com una ciutadella assetjada per l'expansió de la cultura mediàtica, exterior a l'escola, ignorada i menyspreada pel món intel·lectual. En comptes d'ignorar-les mentre els alumnes se n'alimenten, els ensenyants haurien de mostrar que les sèries de televisió, a través de les seves convencions i visions estereotipades, parlen, com la tragèdia i la novel·la, de les aspiracions, pors i obsessions de les nostres vides: amors, odis, incomprendiments, malentesos, retrobaments, separacions, felicitat, desgràcia, malaltia, mort, esperança, desesperació, poder, astúcia, ambició, engany, diners, fugides, drogues (pàg. 101-104).

Universitat

La universitat conserva, memoritza, integra, ritualitza una herència cultural de coneixements, idees i valors; la regenera reexaminant-la, l'actualitza, la transmet; genera saber, idees i valors que després s'integraran en aquesta herència. Per tant, és conservadora, regeneradora i generadora.

La universitat s'ha d'adaptar a les necessitats de la societat contemporània i, alhora, tirar endavant la missió de conversació, transmissió i enriquiment d'un patrimoni cultural sense el qual només seríem màquines de produir i de consumir.

Per reformar la universitat no n'hi ha prou de democratitzar l'ensenyament universitari i generalitzar la condició d'estudiant. Es tracta d'una reforma que té a veure amb la nostra capacitat d'organitzar el coneixement, és a dir, de pensar.

- Podríem concebre una universitat de l'univers (amb una secció filosòfica) o una facultat de la Terra (ciències de la Terra, ecologia, geografia física i humana).
- La reforma instituiria una facultat del coneixement que reagrupés epistemologia, filosofia del coneixement i ciències cognitives, encara que en aquest darrer terreny la concentració sigui més aviat una juxtaposició i un àmbit de polèmica que un enfocament centrat en el problema reflexiu del coneixement del coneixement.
- Seria important crear una facultat de l'humà (que reagrupés la prehistòria, l'antropologia cultural, les ciències socials i econòmiques i les humanitats, i que integrés la problemàtica individu-espècie-societat).
- Podríem pensar en una facultat de problemes mundials.

Caldria instituir a totes les universitats i facultats un delme epistemològic o transdisciplinari, que ocuparia el 10 % del temps dels cursos, amb un ensenyament comú basat en les premisses dels diferents coneixements i en la possibilitat de fer-los comunicar entre si. Aquest delme es podria dedicar a:

- El coneixement dels pressupòsits i dels factors que determinen el coneixement.
- La racionalitat, la científicitat, l'objectivitat.

- La interpretació.
- L'argumentació.
- El pensament matemàtic.
- La relació entre el món humà, el món viu, el món fisicoquímic i l'univers.
- La interdependència i les comunicacions entre les ciències (el circuit de les ciències, segons Piaget, que les torna interdependents).
- Els problemes de la complexitat en els diferents tipus de coneixement.
- La cultura de les humanitats i la cultura científica.
- La literatura i les ciències humanes.
- La ciència, l'ètica, la política, etc.

S'hauria de crear a cada universitat un centre de recerca sobre els problemes de la complexitat i de la transdisciplinarietat, així com de tallers dedicats a problemàtiques complexes i transdisciplinàries (Morin, 2001, pàg. 104-110).